

A XII. VÁSÁRHELYI ŐSZI TÁRLAT

Vásárhely az újrealizmus bölcsője lett a magyar képzőművészetben. Mestereinek munkásságára illenek Apollinaire szavai: „Nagy költők és nagy művészek társadalmi küldetéséből következik, hogy szünet nélkül meg kell újítani azokat a külső vonásokat, amelyekbe a természet az emberek szeme előtt beöltözik.” Ezt a szakadatlan megújulási készséget igazolják alkotásaik.

Az Alföldön utazgató előbb Tornyai és Koszta képeit vélte felfedezni a horizonton felbukkanó tanyákban, szántóföldeken. Mostanában egyre gyakrabban Kurucz gémeskutait, Kohán lángoló naplementéit, Németh szegletesre szigorított színtáblákat. Szuggesztív kifejezésük nemcsak a külső szemlélőt, de a körülöttük dolgozó festőket is büvkörébe vonja. Ez a vidék mágnesként vonzza magához az alkotókat. Így történt, hogy az egyre inkább atomizálódó, szertehulló művész-társadalomban szilárd kolónia született Vásárhelyen, amely a századforduló nagy jelentőségű művésztelepeiből hasonlatos. Az alapító tagok megértő szeretettel segítettek az újaknak. Szakmai feltékenység, titokzatosság, műtermi elzárkózás nem zavarja meg közösségüket. Tudják, hogy mi minden rejtezik a föld mélyében, az emberek lelkében — ami megjelenítésre vár és kifogyhatatlan. Tíz életre is elegendő témát biztosít. A fiatalok rajongó epigonizmusát higgadtan veszik tudomásul. Saját sorsuk tanulságaiból ismerték meg a törvényt: festőnek, szobrásznak magának kell megküdenie mindenért, úgy ahogy a parasztnak a föld ajándékáért. Nem kapkodnak új technikákhoz, nem fölkelnek országos divatokra. Működésüket nevezték már pesszimistának, agyonstilizálóknak, primitívnek. Lesajnálták, mint „egyik jegenyétől a másikig terjedő” szemléletet, míg végül XII. kiállításukon kisebb megszorításokkal megkapták a passzust a hazai örökkévalóságba. A katalógus előszava szerint: „Vannak nálunk szélesebb horizontú, ellentmondásos korunk nagy kérdéseit szenvedélyesebben boncolgató, vagy pedig artisztikusabb, a legújabb irányzatokra érzékenyen reagáló művészeink is — de a vásárhelyi iskola a kortárs magyar képzőművészetnek egyik bázisává fejlődött.” A magunk részéről mindaddig, amíg a fent aposztrofált művészek a vásárhelyi teljességgel nem bizonyítják bázist és iskolát teremtő képességüket — a vihar sarokbelieknek adjuk a pálmát. Emellett szól a szűkebb és szélesebb társadalomban betöltött szerepük, az a stílusformáló erő, amely a tartalom és forma egységében jelentkezik. Csak örvendezni lehet azon, hogy a főiskolás, vagy a pályára csak imént lépett fiatalok itt kapják meg az első indítékot, művészi és etikai értelemben. Beszámolóm elejére kívánczik a művészszervezők: Almási Gyula Béla és Szabó Iván neve, akik a több évtizede megszakadt mozgalmat felújították és szocialistává szélesítették.

A vásárhelyiek művészi hitvallása nem a különállásból, strucc-magatartásból veszi eredetét. Mestereik megjárták Európát és hitükben megerősödve tértek vissza a világ e jelentéktelen pontjára. Megismerkedtek az igaz és hamis ítéletekkel, amelyek korunk képzőművészetét jellemzik. Bele is olvastottak komponálómódszerükbe minden olyan egészséges formavívományt, amely saját valóságuk megközelítésében segíthet.

Az alföldi táj nem szab határt a tekintetnek, a szerűskertek és kukoricások, gyümölcsfás ligetek mély lélegzetre kényszerítenek, a paraszti arcok és ősi mozdulatok sors-analízisre buzdítanak. De a konokul hallgató házak, bezárt kiskapuk is az embert fürkészni serkentik a művészt. A szikrázó levegő diktálja a szobrok téri életét. A természet ritmusa szabja meg a játékos ötletek, vagy a súlyos, komor tömbök plasztikáját. Minden alkotás a valóságból ered, és a kéz is ennek a különös belső, fegyvelmező akarathoz engedelmeskedik. Rend van a falu világában. A kínálózó valóság sok is, kevés is az inspirációhoz. Sok, mert kifogyhatatlan az új vonások felvillantásában, kevés, mert az alkotó egyéni indulatait kordában tartja. Ezért hatol a művész egyre mélyebben környezetébe és önmagába, ezért frissíti, szélesíti szünet nélkül az adott téma formai kifejezését. Finomít, cizellál és változatokat kísérletez. Másutt szorongatna a tartalmi kötöttség — itt létfeltétel. A nép befogadta őket, átadja magát nekik. Az egykori kávéházi piktorok falusi kirándulásaikon csak hamis idillt kaphattak a falukban — a közöttük dolgozókat életük gazságával ajándékozzák meg.

A felismerés, megértés és ábrázolás hármas folyamata egyesül alkotásaikban. A dekoratív, konstruktív, vagy kolorista közeledés, az elemző lélekrajz, vagy összefoglalt jellemzés a tájak és emberek valódi jelentését kutatja. A behavazott mezőn botorkálók, a kerítésnél beszélgetők, a kiszámított mozdulatokkal kaszálók, paripákat regulázók, de a bánatukban összeroskadók és a háború vízióitól gyötörték is a formálás változatos, egyéni módjának köszönhetik létezésüket. Ami összeköti őket, az a közös eszmeiség.

A klasszikus elődök szenvedélyessége a nép helyzetének vádirathoz hasonló feltárását, a szociális reformok sürgetését célozta. A középgeneráció már aktív részese lett a társadalmi küzdelemnek. A művész is ugyanazt a harcot vívja az öröklött hajlamokkal és a továbbvivő erőekkel. *Kohán György* műtermében egyszerre látnak napvilágot bonyolult kompozíciójú monumentális kartonok az öldöklés gyötrelmes emlékéiről — a koporsóra zuhanó sirató végtelen egyszerűségű, gránitból faragott alakjával. Az intellektus nehezen követhető, egymásratorlódo síkformák szövevényében kér megnyilatkozást, a magára maradt gyszóló sorsa, bánata súlyos tömönadatban szól. *Szalay Ferenc* rég földde vált halottainak arcából vádló szomorúsággal figyelnek a szemek, az élt kísértik a leveles fák ágai között. Tsz életképein lélektani tudományossággal, szociográfiái pontossággal jellemzi parasztjait, sürítése, kiemelése a karikatúra igazságát súrolja. Mégis mindkettő közös érzelmi fütöttségre vezethető vissza. Együttérzése minden élövel, és megértés minden emberi gesztussal szemben. *Kurucz D. István* messzenyuló, ember nélküli tájai töböt mondanak el a munkáról a hátukon hordozott lépésekről, mint a legmozgalmasabb tömegjelenet, közelnézetbe hozott emberei viszont sokkal inkább környezetüket minősítik, semhogy egyéni létükkel a néző felé tolakodnának. *Németh József* mozdulatlan nagy foltjai, síkra szegezett emberei, állatai hol ütemes zeneiséggel, hol meg társadalmat boncoló élességgel tartják nyugalom és kétség között a szemléltöt. Higgadtsága, formabiztonsága láthatatlan robbanó anyagot rejteget, s minduntalan számítani lehet arra, hogy a visszafojtott indulat utat tör magának a dekoratív rendben.

E komplex, többfelé is ható valóságélmény tartalmi izgalmat, esztétikai megbékélést, vagy ellenpontozást, feloldást vagy feszültséget eredményez — a mondanivalótól függően. Akik csak néhány hetet töltenek el a városban, azok is kötelezőnek érzik ezt a felelősségteljes közeledést, és kisebb igényű témákban is a látványok mélyére igyekeznek tapintani. Az üllési tanyavilág festője, *Fontos Sándor* zsírosan fénylő képein a kék szín harmóniáját fekete vonalak szabdalják át, sokat használt tükrök repedései, amelyek az öregasszonyok ráncaihoz hasonlóan titkokat rejtegetnek. *Bazsonyi Arany*nál a szikes földde válik eggyé a figura, reménytelenebb, mint a sárgán és terméketlenül nyújtózó talaj. *Kovács Mari* virágzó fái még naiv önfeledséggel mutogatják ünnepi pompájukat a napnak, s ugyanezek *Hézsó Ferenc*nél dekoratív nagy foltokká lényegültek át, mintha az alattuk meghúzódó emberpárt akarnák elborítani, magukba ölelni. *Magos Gyulánál* minden elem természetesen simul a képi atmoszférába, a körvonalak, a találkozási pontok alig zavarják a levegő puha áramlását. *Vecsési Sándor* játszadozó gyerekei a házak harsogó életét, a vörösek és fehérek hivalkodó szépségét segítik, az eleven mozgás, a röppenő labda a méltóságos mozdulatlanság kontrasztja. *Almás Gyula Béla* minden képén a cselekvést ragadja meg, nála legtöbb az illanó, az időhöz kötött elem. A környezetből csak annyi látszik, amennyi a történést, a lelki motívum megértéséhez szükséges. *Dér István* Kenyérevője öntudatos, mai fiatalember. Izmos alkatát, hetyke magabiztosságát a csillogó felület is aláhúzza. A múlt esesett, kiszolgáltatott parasztjainak ellenpárja ő, a képetet betöltve, alig mutat meg valamit a tájból, amely romantikussá színezhetné létezését. *Fülöp Erzsébet* viszont a játékosabb népművészeti emlékekből táplálkozó formaadásban találja meg a kifejezést, Zömök, mackós figuráival rokon *Ágotha Margit* stilizáló módszere. Mindketten a lényeg közlésére szorítóknak kisméretű képeiken. Érdekes módon sorolják formarendjükbe a tárgyakat, amelyek az emberek darabos, naiv tartását kísérik. A szembefordított, síkratergetett rajzos traktálás *Kurucz* háború előtti képeire emlékeztet, azok is az időtlen cselekvést és a takarékos gesztusokat, az ikonos dermedtséget, pásztorfaragásos áhítatot közvetítették. *Szurcsik János* kitűnő rajzai festményinél több érzelmet hordoznak. A ház előtt üldögélő asszony gondbamerültségét, a temetés szereplőinek tragédiáját — a rajzi áttétel teszi drámaivá. *Kajári Gyula* magasra fejlesztette ezt a súlyos fekete-fehér nyelvezetet, *Szurcsik* most tovább lép egy lépéssel. Pszichológiai ember tanulmány helyett, nagy méretre is elegendő feszültséget sűrít jeleneteibe. *Kajári* stílusa expresszívebb, zaklatottabb lett. A feketék mellett a szín hivatott a dekoratív kiemelésre, a szálkás vonalritmust tömör grafikai hatását váltotta fel. *Somos Miklós* egy-egy arcbn foglalja össze emberlátó tapasztalatait. Ecsetjének elemző, finom járásával körülsimogatja a részleteket, az érze-

lem a vonások mögött bujkál. *Orosz János* pásztorfiúja szimbolikus jelentésű. Az izmos, plasztikusan megfestett figura mögül asztráltestű ördögök kandikálnak kifelé, tüzes lángként nyaldossák körül a rosszról mit sem sejtő, vagy éppen önmagával birkózó, lelkeben vívódó ifjút. Középkoros gondolatisága és festésmódja új szín a dekoratív, drámai és expresszionista indítékú vásárhelyi realizmusban.

Az ötletekben változatos szobrászati anyag a mestereknek szóló elismerés mellett néhány új név megatúlására is kötelez. *Ferenczy Béni* és *Szabó Iván* a klasszikus örökséget mentik át. Feleslegest száműző, plasztikai lényeket kiemelő, mégis lírával telített mintázással a parasztnők hervadni nem akaró szépségének és a városiak puhább idomainak megörökítésére vállalkoznak. Hasonló témaválasztás a fiatalok munkáiban szecessziós megfigyelésekkel párosul. Fontos funkciót kapnak a drapériák, ráncaik a ritmikus rendet szolgálgják, az egységes, bontatlan testfelületek nyugalmát ellensúlyozzák. *Kertész Tibor*, *Németh Mihály* állítanak ki ilyen szobrokat, az egyik dinamikusabb, a másik monumentálisabb részletformákkal. *Szólósi Enikő* Ülő asszonya a sokszor feldolgozott témában új felfedezéseit közli. A nyújtott végtagok, az ívessé görbült hát, a száj elé emelt kéz a gondot, a koncentrációt, a reménytelenséget olyan meggyőző erővel közvetíti, amelyen gyakorlott szobrásznak is dicséretére válnék. *Mihály Árpád* lovas kompozíciói hangos szóval hirdetik az ifjúságban duzzadó energiákat, robbanó vitalitást. Az ő nevét is ajánlatos számon tartani.

Ligeti Erika mesékben hívő lélekkel csodálja körül a jelenségeket. Apró szobrai plasztikailag értek, meggyőzőek. *Kiss István* végvári katonái eleven fallá álltak össze. A történelmi témákat többféle módon újítja meg. A két Bolyai szobrában a szokványos tudós ábrázolásból kilépve, a töprengő, a nagy kérdésekre feleletet kereső embert ábrázolja, mellőz minden nagyképűséget, térdre kényszerítő tekintélyfitogtatást. *Szathmári Gyöngyi* és *Csikai Márta* a férfias határozottságú szobrászasszonyok hagyományát fejlesztik tovább. A kiállításon és egybeült látott munkáik, bátor kompozíciós ötleteik e generáció élvonalában jelölik ki helyüket. A lemezdomborításban kétségtelenül *Meszlényi János* kerül a győzelmi emelvényre. A hétköznapi jelenetek reneszánsz formateljessége, a virtuóz technika, műveinek érzelmi kisugárzása korunk humanitását, az ember szűkebb világában is érzékelteti. *Samu Katalintól* első ízben láttunk lemezplasztikát. Pásztorfiúján a felületet könnyű kézzel érinti. A kőszobrok zárt rendje itt a technika követelménye szerint váltott át lazább, líraibb nyelvre.

A kiállítás mesterdarabja *Somogyi József* Dózsája. Töviskoronás, szenvedő fejű, tűzben homorúvá zsugorodott mellkasa a mártír forradalmiság jelképe. Az érzelmi hozzáállás hevesége a történelmi és emberi gonoszság gyűlölete motiválja a parasztleveles megjelenítését. Így lett a szobor egy szenvedélyes modern Ecce homo-vá. E mű megismerésével talán a vásárhelyi szemlélet utat talál *Somogyi József Szántó Kovács* értelmezéséhez is, és ellenzői megértik az embert túlélő, a konkrét alakhoz nem köthető társadalmi vértanúság ikonográfiáját.

Talán szokatlanul ujjongó lett beszámolóml a vásárhelyi tárlatról. Az emberrel találkoztam a művekben, és ez a találkozás bensőséges volt. A kiállítók érzékeny tolmácként kísérik az élet mozgását. A pamlagon szunyókáló feleségtől kezdve a földdel birkózó, vagy tüzes trónon elégetett parasztiig számtalan fokozata van ennek az érzelmi azonosulásnak. Csurgatott, kapart felületekkel hivalkodó, kávéházi pletykákat idéző képi locsogás helyett itt a nehezen, megfontoltan formált, lassan gördülő kéni mondatok súlyossága, felelőssége keríti hatalmába a szemlélőt. Ez a tartalmi-stiláris szemlélet egyben megújította a táblakép műfaját is, a szabad grafikában pedig az összefoglaláshoz vezetett. A szobrokból jóízű, kamaszos alkotókedv árad. Az elidegenedés nem lel talajra Vásárhelyen. A bartóki kantáta tételei Szalay tolmácsolásában a tudat mélyéről az együttérzés és eszmélés kincseivel térnek vissza. Az üres tányérok mellett árván maradt öregasszony is úgy temeti kérges kezébe arcát, mintha az elhullott kedves állatot siratná. Az élet kis és nagy bánatai közös vonásokat öltenek. Nincs semmi cinikus a vásárhelyi szemléletben. A tagadás és kételkedés, a már-már kötelező önmarcangolás idején hívők tudtak maradni. Ez nem valami idillikus önámítás. Ismerik jól a falut győtrő konfliktusokat, de az nem újságcikknek kozmetikázva, hanem valódi közösségi problémaként munkál művészetükben.

Stílusuk van, amely nem létezhet a tartalom nélkül. Ez a kincs örökség is, amely Munkácsytól Nagy Istvánig, Izsó Miklóstól Medgyessyig, Csontvárytól Derkovitsig más-más heveségű társadalmi mondanivalóval és formafelfogással jelentkezik. Átvételébe a roppant történelmi erők is beleszólnak: súlyos tények és ellentmondások, s nem utolsósorban eddigi munkásságuk művészi és morális igazsága.

D. FEHÉR ZSUZSA